

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена розгляду питань діагностики навчальної мотивації здобувачів вищої освіти. Представлено розбіжність поглядів науковців щодо теорії питання, наголошено на відсутності єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів. Експериментально досліджено особливості мотивації навчання у ЗВО здобувачів різних курсів, виявлено динамічні зміни у домінуючих мотивах навчання за умов спеціально організованого впливу.

Ключові слова: мотив, навчальна мотивація, ціннісна мотивація, навчальна діяльність, здобувачі вищої освіти, ЗВО.

Постановка проблеми. На сьогоденному етапі трансформації суспільства істотно змінюються зовнішні (соціальні) мотиви навчання, соціальна престижність вищої освіти, значущість професії, потреби суспільства у фахівцях певного напрямку, уявлення здобувачів вищої освіти про власну реалізацію, що суттєво модифікує внутрішні регуляторні ресурси особистості [9]. Велике значення в успішності здобувачів вищої освіти та майбутній самореалізації відіграє особистісна мотивація та зацікавленість у тому чи іншому різновиді навчальної діяльності; у засвоєнні того чи іншого навчального предмета вони (мотивація та зацікавленість) можуть виникати з майбутнього досвіду та в процесі навчання, бути глибокими чи поверхневими та ін. Задля підтримання мотивації та зацікавленості на високому рівні необхідно дотримання рівноваги між традиційністю і новизною викладання, розумна пропорціональність теоретичного та практичного матеріалу, висока підготовленість викладача до заняття, його добре самопочуття, творче викладання матеріалу, можливість активної самостійної участі здобувачів у засвоєнні матеріалу. Варто враховувати наявність певної межі психічних та психофізіологічних можливостей здобувачів, певної стійкості їх психічних процесів. Вони мають різний характер змін залежно від статі, віку, дотримання режиму сну, харчування та інших факторів [2, с. 121].

Не менш важливою проблемою є невизначеність мотивації вибору професії та недостатня психологічна підготовка до неї. Хоча більшість здобувачів мотивують вибір заклад вищої освіти (ЗВО) прагненням оволодіти спеціальністю, яка подобається, вважають, що навчання дасть їм змогу засвоїти певні знання, стати освіченими людьми, розвинути особистісні здібності і в подальшому приносити користь суспільству, частина здобувачів вищої освіти головним вважають отримати диплом та певну незалежність

у житті. Їм важко співвіднести себе з майбутньою професією, спеціальністю, однак вони точно знають, що вища освіта необхідна. Є й такі, для яких отримання вищої освіти розглядається як засіб досягти високого матеріального забезпечення та просунутися в кар'єрі. Враховуючи неоднозначність професійної орієнтації, вищій школі доводиться вирішувати цю проблему вже в освітньому процесі [10]. Враховуючи це, особливої актуальності набувають питання вивчення та діагностики навчальної мотивації здобувачів вищої освіти з урахуванням всіх аспектів цієї проблеми.

Проблема мотивації навчання є однією з центральних у педагогічній психології, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значною мірою залежать від залученості до навчального процесу, зацікавленості особистості тих, хто навчається [7; 15]. Проблему мотивації навчальної діяльності студентів розглядали зарубіжні і вітчизняні учені: Л. Божович, Л. Виготський, В. Вилюнас, І. Васильєв, М. Боришевський, Б. Додонов, О. Донцов, О. Дусавицький, Є. Ільїн, О. Коваленко, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Й. Лінгардт, С. Максименко, А. Маркова, А. Маслоу, В. М'ясищев, В. Семиченко, О. Скрипченко, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузен, П. Якобсон, М.А. Плис [12] та ін.

Як зазначає Є.П. Ільїн [7], значна кількість досліджень мотивації навчальної діяльності несе на собі відбиток недоліків у поглядах на мотивацію і мотив, які існують у психології. Під мотивом навчальної діяльності розуміють усі чинники, які зумовлюють вияви навчальної активності: мету, потреби, установки, почуття обов'язку, інтереси, тощо. У психолого-педагогічній літературі немає єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів. Різні дослідники використовують подібні, але не синонімічні, поняття для позначення цього феномена, а саме: навчальна мотивація, мотивація навчання, мотивація навчальної діяльності, мотиваційна сфера,

мотиваційний синдром. І.О. Зимня [5] визначає навчальну мотивацію як окремий вид мотивації, що включено в діяльність навчання або навчальну діяльність.

У дослідженні мотиваційної сфери особистості у навчальній діяльності О.В. Карпова [8] запропонувала розглядати її як інтегративний ефект взаємодії двох основних категорій детермінант – загальних і специфічних. О.Л. Афанасенкова під час вивчення мотивів навчання та їхньої зміни в процесі навчання студентів [1] дійшла висновку, що мотиваційна готовність студентів є необхідним компонентом успішності професійної діяльності. Г.Г. Бугрименко [4] було виявлено зв'язок внутрішньої навчальної мотивації з когнітивною складовою частиною образу «Я». Цей зв'язок виявляється в тому, що студенти з більш складним, «тонким» образом «Я», які усвідомлюють у деталях свої відмінності від значущих інших, характеризуються більш високим рівнем внутрішньої навчальної мотивації. У дослідженні психолого-педагогічних особливостей мотивів навчальної діяльності студентів різних вишів О.О. Чаденкової [14] визначено, що мотиви навчальної діяльності як психологічний феномен можуть змінюватися стихійно і цілеспрямовано, але найчастіше залежать від статевовікових, інтелектуальних й особистісних особливостей студентів, а також від професійної спрямованості вишу.

Особливий інтерес становлять дослідження управління процесами мотивації діяльності, проведені В.А. Іванніковим. Вчений виділяв прийоми свідомого впливу на процес мотивації: поєднання двох смислів в одній дії, мовна самостимуляція, використання символів-нагадувань про наслідки, навмисна зміна привабливості мотиву [6].

Позиція єдиної інтерпретації емоційних й мотиваційних процесів, як зазначив Ю.Ю. Палайма, вочевидь пов'язана з тим, що емоційність у цьому разі виступає як іманентна властивість мотиву. Тому одне і те саме явище різні автори розглядають то як прояви волі, то як мотивацію, то як емоції. В дослідженні самооцінок вольових якостей такі якості, як відповідальність, ініціативність, самостійність, обов'язковість, енергійність, пов'язані із соціально-нормативною регуляцією, а рішучість, сміливість – із мотиваційною [11].

Мета статті. Головною метою роботи є експериментальне дослідження навчальної мотивації здобувачів вищої освіти. З огляду на мету роботи були поставлені такі завдання: проаналізувати особливості мотивації навчання у ЗВО здобувачів різних курсів, визначити наявність чи відсутність у них ціннісної мотивації до навчання, дослідити динамічні зміни у домінуючих мотивах навчання за умов спеціально організованого впливу.

Виклад основного матеріалу. Для успішного навчання у вищій школі має значення наявність

у здобувачів вищої освіти ціннісної мотивації до навчання, яка розглядається нами як ставлення до навчання, що виявляється в прагненні оволодіти спеціальністю, засвоїти певні знання, стати освіченою людиною та розвинути особистісні здібності. Враховуючи означену мету та завдання роботи, нами було проведено експериментальне дослідження із застосуванням методики «*Мотивації навчання у ВНЗ*» (авт. Т.І. Ільїна). Створюючи цю методику, її автор використовувала низку інших відомих методик. У ній є три шкали: «Придбання знань» (прагнення до придбання знань, допитливість); «Оволодіння професією» (прагнення оволодіти професійними знаннями і сформувані професійно важливі якості); «Отримання диплома» (прагнення придбати диплом при формальному засвоєнні знань, прагнення до пошуку обхідних шляхів під час здачі іспитів і заліків).

З метою виявлення домінуючих мотивів навчання здобувачів вищої освіти до експерименту було залучено 285 здобувачів вищої освіти різних факультетів (I–III курсів) Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Результати, що були отримані, представлені на рис. 1.

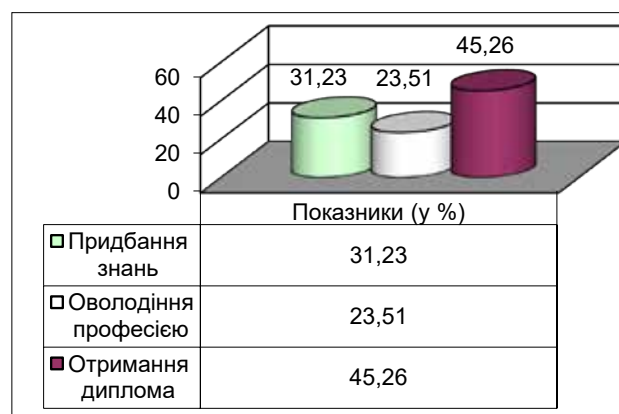

Рис. 1. Домінуючі мотиви навчання здобувачів вищої освіти (n=285)

Отже, як видно з наведеної діаграми (рис. 1), більшість здобувачів (45,26%) орієнтовані у процесі навчання у ЗВО тільки на отримання диплома. Вони прагнуть, насамперед, придбати диплом формально засвоюючи знання, прагнуть до пошуку обхідних шляхів під час здачі іспитів і заліків. Тобто можна говорити про наявність неціннісної мотивації навчання у ЗВО, що може бути визвана нав'язанням установки отримання вищої освіти з боку батьків, оточення без наявності внутрішньої мотивації до цього. Разом із цим 31,23% респондентів все ж таки мають прагнення до придбання знань, виявляючи допитливість, цілеспрямованість та самостійність у процесі їх засвоєння. Для 23,51% опитаних важливим є

саме оволодіння професією. Вони прагнуть оволодіти професійними знаннями і сформувати професійно важливі якості, стати освіченою людиною та високопрофесійним спеціалістом.

В межах нашого дослідження інтерес представляє також виявлення особливостей навчальної мотивації в розрізі різних курсів. Після порівняння результатів виявлення домінуючої мотивації навчання у ЗВО здобувачів I та III курсів виявлені такі показники (рис. 2).

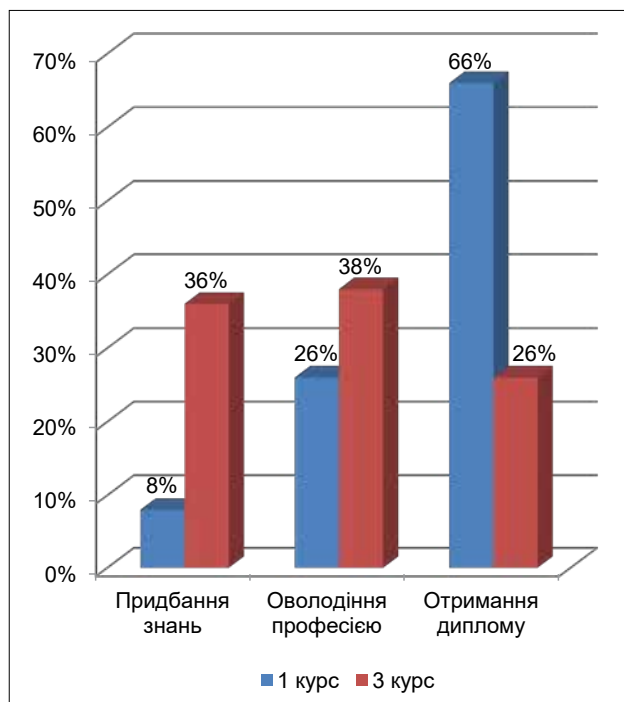

Рис. 2. Порівняльні результати діагностики здобувачів вищої освіти I та III курсів за методикою «Мотивація навчання у ВНЗ» (авт. Т.І. Ільїна)

Як демонструє рис. 2 у більшості здобувачів вищої освіти I курсу ціннісна мотивація навчання у виші має малий відсоток, адже більшість першокурсників орієнтовані, насамперед, на отримання диплому (66,00%), то на III курсі пріоритетним є оволодіння професією (39,00%) та придбання знань (36,00%), тобто більш ціннісна мотивація навчання у ЗВО. На нашу думку, це пов'язано з тим, що навчання на старших курсах є більш професійно орієнтовним та дає змогу здобувачам відчутти необхідність оволодіння про-

фесійними знаннями і формування професійно важливих якостей.

З огляду на результати діагностики нами була розроблена програма соціально-психологічного тренінгу «Мотиваційний поштовх», спрямована на підвищення мотивації навчання шляхом актуалізації життєвих планів та мрій щодо професійної самореалізації. Підґрунтям для розробки тренінгової програми став *особистісно-орієнтований підхід*, розроблений І.Д. Бехом [3]. Основу цього підходу становлять самоцінність особистості, глибока повага та емпатія до неї, врахування її індивідуальності тощо. Він втілює демократичні, гуманістичні положення щодо формування і розвитку особистості, для якої свобода й соціальна відповідальність виступають домінуючими життєвими орієнтирами. Основними *принципами функціонування означеного підходу* є такі: принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених ситуацій (активний вплив на особистість, створення відповідних умов із метою сприйняття та засвоєння нових знань, які емоційно переживаються та набувають особистісної значущості); принцип особистісно розвивального спілкування (розуміння, визнання та сприйняття особистості); принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості (включає два пізнавальних компоненти, як-от вміння вирізнити й назвати емоції, які переживають інші люди, і прийняти чужу позицію, та емоційний компонент – здатність до душевного відгуку); принцип систематичного аналізу особистістю власних вчинків та вчинків інших (це сприяє формуванню здатності передбачити згадані результати та позитивно позначається як на виробленні навичок поведінки, так і на подоланні миттєвих прагнень, станів, бажань). Зазначені принципи важливо застосовувати тоді, коли особистість прагне по-новому сприйняти себе та оточуючі обставини, намагається оволодіти новими способами поведінки та взаємодії з людьми, що позначається на сприйнятті нової інформації [21].

За результатами формувального експерименту, за умов спеціально організованого впливу (після проведення соціально-психологічного тренінгу) відбулись позитивні зрушення у показниках навчальної мотивації здобувачів вищої освіти (таблиця 1).

Таблиця 1

Мотиви навчання студентів експериментальної (n=30) та контрольної (n=28) груп за результатами проведення формувального експерименту n=58

Мотиви навчання	Показники у % (абсолютна кількість)			
	Експериментальна група		Контрольна група	
	до	після	до	після
Придбання знань	33,36 (10)	36,67(11)	28,57 (8)	28,57 (8)
Оволодіння професією	10,00 (3)	36,67 (11)	7,14 (2)	10,71 (3)
Отримання диплома	56,66 (17)	26,66 (8)	64,29 (18)	60,71 (17)

Як ми можемо бачити з табл. 1, в експериментальній групі відбулось збільшення на 26,67% кількості здобувачів, які прагнуть, насамперед, оволодіти професією (з 10,00% до 36,67%). Тобто в них трапилось переосмислення себе як майбутнього професіонала, вони стали прагнути сформулювати професійно важливі якості, стати освіченою людиною та високопрофесійним спеціалістом. Крім того, дещо зросла чисельність осіб (з 33,36% до 36,67%), які орієнтовані на придбання певних професійних знань, виявляючи допитливість, цілеспрямованість та самостійність у процесі їх засвоєння. За рахунок цього на 30,00% зменшилась кількість опитаних, що пріоритетним у процесі навчання у ЗВО вважають лише отримання диплома та вищої освіти. Тобто можна констатувати, що мотивація до навчання експериментальної групи після проведення відповідних заходів стала більш ціннісною. Аналізуючи показники контрольної групи вбачаємо лише поодинокі зміни. Лише на 3,57% відбувся зсув у мотивах оволодіння професією та отримання диплома.

Тож, результати формульованого експерименту свідчать, що спеціально розроблена програма сприяла формуванню у здобувачів вищої освіти ціннісної мотивації навчання у ЗВО (орієнтуючись на придбання знань, виявлення допитливості та самостійності під час виконання інтелектуальних завдань). Таким чином, отримані дані дають змогу констатувати доцільність і високу ефективність впровадженої тренінгової програми.

Висновки. У результаті дослідження виявлено особливості мотивації навчання у ЗВО здобувачів різних курсів визначено динамічні зміни у домінуючих мотивах навчання за умов спеціально організованого впливу. Аналіз отриманих даних дає змогу дійти таких висновків:

1) у психолого-педагогічній літературі немає єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів. Різні дослідники використовують подібні, але не синонімічні, поняття для позначення цього феномена, а саме: навчальна мотивація, мотивація навчання, мотивація навчальної діяльності, мотиваційна сфера, мотиваційний синдром;

2) для успішного навчання у вищій школі має значення наявність у здобувачів вищої освіти *ціннісної мотивації до навчання*, яка розглядається нами як ставлення до навчання, що виявляється в прагненні оволодіти спеціальністю, засвоїти певні знання, стати освіченою людиною та розвинути особистісні здібності;

3) експериментальні дані свідчать про орієнтацію більшості здобувачів у процесі навчання у ЗВО на отримання диплома. Вони прагнуть, насамперед, придбати диплом, формально засвоюючи знання, прагнуть до пошуку обхідних шляхів під час здачі іспитів і заліків. Це може бути визвано

нав'язанням установки отримання вищої освіти з боку батьків, оточення без наявності внутрішньої мотивації до цього;

4) навчання на старших курсах є більш професійно орієнтовним та дає змогу здобувачам відчувати необхідність оволодіння професійними знаннями і формування професійно важливих якостей, що позначається на показниках домінуючої мотивації навчання у ЗВО;

5) тренінгова програма з підвищення мотивації навчання шляхом актуалізації життєвих планів та мрій щодо професійної самореалізації, побудована на засадах особистісно-орієнтованого підходу, виявила позитивні зрушення у показниках навчальної мотивації здобувачів вищої освіти.

Видається важливим вивчення факторів, які впливають на формування навчальної мотивації здобувачів вищої освіти, що вбачається нами перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Афанасенкова Е.Л. Мотивы обучения и их изменение в процессе обучения студентов вуза : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Москва, 2005. 23 с.
2. Бачериков Н.Е. Психогигиена умственного труда учащейся молодежи / Н.Е. Бачериков, М.П. Воронцов, Э.И. Добромиль. Киев : Здоровье, 1988. 168 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
4. Бугрименко А.Г. Соотношение образа «Я» и внутренней учебной мотивации студентов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Москва, 2007. 24 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Москва : Логос, 2004. 384 с.
6. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. 2-е изд. Москва : УРАО, 1998. 144 с.
7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 512 с.
8. Карпова Е.В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Ярославль, 2009. 51 с.
9. Кочарян О.С. Структура мотивации навчальної діяльності студентів : навчальний посібник / О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2011. 40 с.
10. Малінка О.О. Психологічні проблеми мотивації навчально-професійної діяльності студентів у сучасних умовах. URL: www.psyh.kiev.ua.
11. Палайма Ю.Ю. Опыт исследования относительной силы мотива и формирования соревновательной установки у спортсменов.

Психология и современный спорт : сборник науч. работ психологов спорта социалистических стран. Москва, 1973. С. 86–99.

12. Плис М.А. Факторы формирования у студентов мотивации к обучению. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2012. № 9. С. 300–305.
13. Чаденкова О.А. Психолого-педагогические особенности мотивов учебной деятельности

студентов различных вузов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Самара, 2003. 19 с.

14. Эффективность учебной деятельности студентов: проблема выбора факторов успешности и мишенной педагогического воздействия / А.С. Кочарян, Е.В. Фролова, В.Н. Павленко, Н.А. Чичихина. *Проблеми емпіричних досліджень у психології*. 2009. Вип. 2. С. 379–387.

Шевченко С. В. Особенности диагностики учебной мотивации соискателей высшего образования

Статья посвящена рассмотрению вопросов диагностики учебной мотивации соискателей высшего образования. Представлены расхождения взглядов ученых на теорию вопроса, отмечено отсутствие единого понимания учебной мотивации и классификации учебных мотивов. Экспериментально исследованы особенности мотивации обучения в учреждениях высшего образования соискателей различных курсов, обнаружены динамические изменения в доминирующих мотивах обучения в условиях специально организованного воздействия.

Ключевые слова: мотив, учебная мотивация, ценностная мотивация, учебная деятельность, соискатели высшего образования, учреждения высшего образования.

Shevchenko S. V. Peculiarities of diagnostics of educational motivation of higher education applicants

The article is devoted to the examination of issues of diagnostics of educational motivation of applicants for higher education. The differences of views of scientists on the theory of the issue are presented, the lack of a common understanding of learning motivation and the classification of learning motives is noted. Experimentally investigated features of the motivation of learning in institutions of higher education of applicants of various courses, found dynamic changes in the dominant motives of learning in a specially organized impact.

Key words: motive, learning motivation, value motivation, learning activities, applicants for higher education, institutions of higher education.